

UDK 821.163.42.09 Bunić, J.
Izvorni znanstveni rad
Primljen 30. 10. 2015.
Prihvaćen 6. 6. 2016.

ANA OREŠKI

Prva katolička osnovna škola u Gradu Zagrebu
Ivanićgradska 41a, Zagreb
ana.oreski@gmail.com

CRKVENA LATINSKA HIMNODIJA U PRVA TRI PJEVANJA BUNIĆEVA EPA *DE VITA ET GESTIS CHRISTI*

U ovome radu obrađuje se problematika utjecaja crkvenoga latinskoga pjesništva, točnije crkvenih latinskih himana, na prva tri pjevanja renesansnoga biblijskoga epa *De vita et gestis Christi* dubrovačkoga pjesnika Jakova Bunića (1469.–1534.). Istraživanje i analize usmjereni su na komparaciju raspoložive himnodijske literature (koja objedinjuje velik broj kasnoantičkih i srednjovjekovnih himana na latinskom jeziku) s prva tri pjevanja Bunićeva epa (od ukupno šesnaest), u kojem autor donosi opsežan prepjev svih četiriju evanđelja u antičkoj epskoj maniri. Komparacijom himana s jedne i epa s druge strane pokušava se utvrditi postoje li uopće utjecaji himana, a ako postoje, u kolikoj mjeri, a zatim i na koji način Bunić preuzima himne (fragmentarno, cjelovito, kroz parafraze) i kako ih prezentira u prva tri pjevanja (tekstualno, frazeološki, tematski).

Ključne riječi: Jakov Bunić, himan, ep, biblijski ep, himnologija, himnodija

UVOD

Dok je renesansa na zapadnoeuropskoj pozornici u punom jeku, njezini književnoumjetnički odjeci nisu zaobišli ni tadašnje hrvatske prostore. U tom se smislu kao vrlo jako renesansno središte uzdignuo i Dubrovnik, proslavljen imenima brojnih humanističkih pisaca i književnika uopće. Svoje mjesto među njima pronašao je i dubrovački pjesnik 16. stoljeća, Jakov Bunić, proslavljen dvama epovima: alegorijskim epom *De raptu Cerberi* i biblijsko-religioznim epom *De*

vita et gestis Christi. Tim vrlo opsežnim epom opjevao je lik Krista, poznatoga iz svetopisamskih, ponajviše novozavjetnih tekstova.

CILJ ISTRAŽIVANJA

Detaljnijim čitanjem i dubljom analizom Bunićeva epa uočavaju se u njemu raznoliki i vrlo evidentni književni utjecaji (npr. antički, osobito poganski pisci, kasnoantički kršćanski pisci, starozavjetni tekstovi i sl.). Među tim utjecajima naziru se i eventualni obrisi starokršćanskih i srednjovjekovnih latinskih himana. Međutim, za njihovo je iščitavanje potrebno prethodno poznavanje latinske himnologije na teorijskoj razini, kao i poznavanje dostupnoga korpusa same himnodije.¹⁶ Nadalje, sama pretpostavka kako je na Bunićev ep izvršen utjecaj latinske himnodije polazi od dviju činjenica.

Prvo, već je sama tematika epa, tzv. „stihovanje evanđelja“, sama po sebi pogodna za inkorporiranje crkvenoga pjesništva, u koje se ubrajaju i himni. Moguće je, doduše, zbog metričkih različitosti himne očekivati u parafraziranim oblicima, budući da je potrebno poštivati metričke zakonitosti epa – daktilski heksametar. Nadalje, opsežan prepjev Kristova života sadržanog u Evanđelju nužno iziskuje iscrpnu teološku i egzegetsku kompetenciju nerijetko sadržanu upravo u latinskim himnima, kao što je poznavanje katoličke dogmatike, te adekvatno tumačenje Svetoga Pisma. Moglo bi se, naime, reći kako su himni svojevrsni povijesni prikaz razvoja kako crkvene tradicije, tako i isključivo katoličke teološke misli. Tomu najbolje svjedoče, primjerice, himni pisani u čast Presvetomu Trojstvu, u čast Euharistiji, Blaženoj Djevici Mariji i sl.

Drugo, pretpostavka o postojanju utjecaja latinskih himana na epski tekst temelji se i na potrebi da se reformatorskim idejama, koje su u Bunićevo vrijeme bile u punom jeku, odgovori protureformatorskim, tj. katoličkim teološkim jezikom, kao što se nekoć na hereze odgovaralo, između ostalog, aktivnim pisanjem himana. Naime, starokršćansko doba crkvene povijesti, koje traje do kraja 5. stoljeća, a koje još uvijek prolazi kroz fazu učvršćivanja katoličkih teoloških temelja, bilo je vrijeme najpoznatijih hereza (arijanizam, monofizitizam itd.). U to vrijeme nastaje slavljenički himan poznatiji kao *Trisagion*, poznatiji i kao trostruki „Svet!“ (usp. Iz 6, 3). Tim se himnom odgovara na učenje Arija, začetnika arijanizma, koji je negirao Kristovo božanstvo i Božju trojstvenu narav uopće.¹⁷ Dakle, vidljivo je kako jedan himan nastaje kao reakcija na određeno,

¹⁶ Detaljniji pregled razvoja latinske himnologije v. u Oreški 2014: 12–30.

¹⁷ Za povijesni kontekst razvoja himana, kao i nastanak i razvoj spomenutih hereza, v. Alfrević 1929: 258–261, *Latin Hymnody* 2001, Barry 1907, Chapman 1911, Blume 1910, Messenger 1953.

za tadašnju Crkvu teološki neprihvatljivo učenje, ne bi li se ono u potpunosti suzbilo. Analogno tomu, može se reći kako je i Bunićev ep, pisan na poticaj vrhovnih poglavara Katoličke Crkve 16. stoljeća, svojevrsni odgovor tadašnjim reformatorskim idejama.

Cilj je ovoga rada istražiti utemeljenost navedene pretpostavke u prva tri pjevanja Bunićeva epa. Ukoliko utjecaj doista i postoji, potrebno je na tekstualnoj, sadržajnoj i tematskoj razini utvrditi u kolikoj je mjeri utjecaj himana prisutan, te je li Bunić svjesno posezao za izvorima u kojima su sadržani himni. Također valja istražiti koji su Bunićevi motivi inkorporiranja himana u epski tekst.

Metodološko istraživanje teme provedeno je usporednim čitanjem prvih triju pjevanja epa dostupnih u digitaliziranom obliku¹⁸, kao i raspoloživih, također digitaliziranih izvora latinske himnodije (v. popis izvora na kraju), nakon čega slijedi i komparacija epskoga teksta te dostupnoga himnodijskoga korpusa.

KNJIŽEVNI UTJECAJI NA BUNIĆEV EP

Ep *De vita et gestis Christi* Jakova Bunića renesansni je ep koji kroz stihove tematizira život Isusa Krista, od njegova rođenja preko djelovanja i smrti pa do silaska Duha Svetoga. Takva se vrsta epa u literaturi navodi kao biblijski ep. Drugim riječima, odabrani se biblijski prizori, bilo Staroga, bilo Novoga Zavjeta, pretaču u epski stih te se prilagođavaju epskim pravilima.

U Bunićevu epu jasno se očituju brojni književni utjecaji. No, možda najočitiji među njima jesu utjecaji dvojice pisaca biblijskih epova. Riječ je o rimskom pjesniku Gaju Vetiju Akvilinu Juvenku (4. stoljeće), koji je autor prvoga latinskoga epa biblijske tematike naslovljenog *Evangeliorum libri IV*, te o latinskom kršćanskom piscu Celiju Seduliju (4. i prva polovica 5. stoljeća), autoru pjesme pisane u heksametru, raspoređene u pet knjiga pod naslovom *Carmen paschale*¹⁹. No, osim spomenute pjesme, Sedulije je autor i nekih poznatih himana poput *A solis ortus cardine*, *Hostis Herodes impie* i dr., što u uvodu spomenutu pretpostavku o utjecaju latinskih himana u epu dodatno opravdava. Osim kasnoantičkih kršćanskih pisaca, kod Bunića su očiti i drugi utjecaji, npr. utjecaji biblijskih tekstova na prvom mjestu, zatim antičkih (poganskih) autora, ponajviše Vergilija itd. (Šošćarić 2013: 49–56).

Nadalje, Bunićevim epom bavila se nekolicina znanstvenika, među kojima su najpoznatiji Đuro Körbler (u svom radu *Jakov Bunić Dubrovčanin, latinski*

¹⁸ Cijeli Bunićev ep dostupan je u digitalnom obliku na internetskoj stranici *Croatiae auctores Latini*.

¹⁹ Sedulije 2016.

pjesnik donosi detaljnu faktografiju o pjesniku i njegovu opusu), zatim Neven Jovanović (bavi se temama vezanim uz oba Bunićeva epa), Petra Šoštarić (piše o ponovljenim klauzulama antičkih pisaca u epu *De vita et gestis Christi*), Mislav Benić (piše o prozodiji u Marulićevoj *Davidijadi* i u spomenutom Bunićevom epu) i dr.²⁰ Međutim, temom utjecaja latinskih himana na renesansni ep, koliko je poznato, nitko se nije dosad bavio. Stoga u nastavku rada valja što preciznije iznijeti odabrane relevantne primjere koji očituju taj utjecaj.

Istraživanje o utjecajima crkvene latinske himnodije ograničava se na prva tri pjevanja. Naime, u prva tri pjevanja Bunić u stihove prenosi Isusovo djetinjstvo nakon čega slijedi prizor Isusova krštenja na Jordanu, koje se odigralo neposredno prije početka Isusova javnoga djelovanja. Riječ je, dakle, o onom dijelu epa u kojem se utjecaj himana najviše očekuje, budući da su Bunićeva odstupanja od biblijskoga teksta učestalija te mu tema daje prostora za inovacije, dok se u narednim pjevanjima Bunić sve više usmjerava na vjerodostojan prepjev evanđelja, što mu pak ograničava pjesnički manevarski prostor.

PRVO PJEVANJE – „VIJEĆE NEBESNIKA“

Svoj ep Bunić započinje vrlo neobičnim pjevanjem. Naime, prvo pjevanje (*Hierarchiae primae chorus primus, Seraphim Deo Patri dicatus, pastor*) svojim sadržajem u točno 448 stihova u potpunosti odskače od ostatka epa. Riječ je o pjevanju koje ne prati kronološki tijek evanđeoskih izvještaja niti se na njima temelji (Körbler 1910: 111–112). Štoviše, Bunić čitatelja u razmatranje Isusova života uvodi poganskom slikom, tj. vijećem nebesnika.

Zbog okorjelosti ljudskoga srca i težine čovjekova grijeha, Bog Otac na nebu saziva vijeće svih nebesnika, ne bi li im izložio svoj naum – poslati svoga Sina Isusa Krista na zemlju radi ljudskoga spasenja (Körbler 1910: 111–112). Bunić pritom u toj raspravi ne daje prvenstvo isključivo kršćanskim likovima, npr. anđelima ili svecima, već kao ravnopravne govornike i sudionike rasprave, u maniri humanističkoga pjesničkoga uzusa, uvodi i mitološke (poganske) likove kao što su Klemencija (*Claementia*), Astreja (*Astrea*), božica pravde, zatim Erinije (*furiales Erinnyae*) i Ork (*Orcus*) kao podzemna božanstva itd. Dok Klemencija, čiji lik personificira Božju milost, a Bunić je ujedno koristi i kao odraz zahvalnosti i časti tadašnjemu papi Klementu VII., u podužem monologu odobrava odluku Boga Oca (*Ch. I, 113–180*), toj se odluci oštro usprotivi njezina sestra Astreja. Ona govori kako čovjek nije dostojan takve žrtve niti je takav čin pravedan. Ali unatoč tomu, Bog ustraje u svom naumu.

²⁰ Riječ je o sljedećim radovima: Benić 2009, Jovanović 2007, Šoštarić 2013, Körbler 1910 (svi citati Bunićeva epa u ovome radu potječu iz navedenoga Körblerovog izdanja).

No, što je s himnima?²¹ Već u samoj najavi teme (*Ch. I, 1–4*) Bunić se koristi himničkom frazom koja se pojavljuje u drugoj strofi Hilarijeva himna *Ante saecula qui manens* (AH 50: 4):

*Bis genitum regem, Diuina,
humanaque pandam
Concilia...*

Ch. I, 1–2

*Bis nobis geniti Deus
Christe, dum innato nasceris a Deo.
Vel dum corporeum et Deum
Mundo te genuit Virgo puerpera.
Hilarije (*Ante saecula qui manens*,
2. strofa)*

Nakon toga slijedi invokacija. Pri pisanju epa Bunić za pomoć moli Duha Svetoga.

*Spiritus omniparens, triplicis concordia regni,
Et Patris, et Nati non enarrabilis ardor,
Pande uiam Vati, celsoque allapsus Olympo
Grata Salutiferi memora cunabula Christi.*

Ch. I, 5–8

U invokaciji Bunić Duha Svetoga naziva „slogom trostrukoga kraljevstva“. Slična se parafraza Duha Svetoga javlja i kod Johna Peckhama (*Iohannes Pecchamus*, † 1292.), točnije u njegovu himnu posvećenom Presvetom Trojstvu (*O lux beata trinitas*) u kojem piše: *O amor, sancte spiritus / concordiae spiraculum* (AH 50: 595). Osim toga, tematska poklapanja u vidu Trojstva očituju se i u pridjevu *triplicis*, te u Bunićevu spominjanju svih osoba Presvetoga Trojstva (*Spiritus omniparens, Patris et Nati non enarrabilis ardor...*). Međutim, iako sama invokacija u sebi sadrži gotovo zanemarive i nedostatne himničke podudarnosti, ona svojim sadržajem, karakterom, slavljeničkim tonom i jednostavnošću izraza ostavlja izraziti himnički dojam.

U 59. stihu prvoga pjevanja nailazi se na nešto konkretnije indikacije utjecaja himana na Bunićev ep. Naime, kod Venancija Fortunata (lat. *Venantius Fortunatus*), biskupa iz 6. stoljeća, čita se poznati himan *Pange lingua gloriosi*, pisan u čast svetoga Križa, *In honore sanctae Crucis* (AH 50: 71). Uspoređujući spomenuti himan s Bunićevim tekstom, uočavaju se sljedeće podudarnosti:

²¹ Kao temeljni himnodijski korpus usporedbe uzima se digitalizirani 50. svezak edicije *Analecta hymnica medii aevi*, u nastavku rada citiran kao AH 50. Korištena je i internet-ska zbirka himana *Thesaurus precum Latinarum*.

*Ergo sponte tua pro cuncto
innoxia mundo*

***Hostia macteris, proque
omnibus unus obito,***

***Quum perages sex lustra
tribus cum messibus actis,***

*Ternaque transierint mutatae
cornua Phoebes.*

(...)

Lustra sex qui iam peracta

tempus implens corporis,

se volente, natus ad hoc,

passioni deditus,

Agnus in crucis levatur

immolandus stipite.

Venancije Fortunat

(*Carm. C. III, n. 2, 6*)

Ch. I, 59–62

U navedenom se primjeru uočavaju sljedeće tekstualne podudarnosti: Fortunatov izraz *se volente* Bunić koristi kao *sponte tua*, umjesto *passioni deditus...* *Agnus...immolandus* Bunić koristi *hostia macteris*, a jasan je i Bunićev prepjev Fortunatova stiha *Lustra sex qui iam peracta* u *Quum perages sex lustra cum messibus actis*. Kao što je vidljivo, utjecaj je Venancijeva himna kod Bunića itekako evidentan. Bunić ga je prepjevao koristeći se istovremeno i istim i parafraziranim izrazima.

Nadalje, Bunićevi se stihovi s Fortunatovim himnom podudaraju i tematski. Kao što Otac svom Sinu očituje njegovu sudbinu na zemlji, tj. muku, smrt i uskrsnuće, tako i Fortunat u otajstvu Isusova križa (što podrazumijeva muku i smrt) pronalazi nadahnuće za sastavljanje himna o križu na koji će Janje biti uzdignuto.

Motiv dolaska arkandela Gabrijela u kuću Blažene Djevice Marije čest je motiv u marijanskim himnima, pogotovo onim himnima koji se čitaju ili u sklopu brevijara mole na svetkovinu Navještenja. Sukladno tomu, u određenim se Bunićevim stihovima nailazi na neke konkretnije sadržajne podudarnosti. Bog Otac govori vijeću o djevici kojoj će poslati arkandela Gabrijela kako bi joj prenio Očevu odluku o Kristovu dolasku na zemlju. Međutim, sličnosti se s Bunićevim stihovima pronalaze u himnu monaha Pavla Đakona (lat. *Paulus Diaconus*, † 799.) koji u navedenim stihovima tematizira Navještenje, iako cijeli himan govori o Marijinu Uznesenju na nebo (*In assumptione Mariae Beatae Virginis*). No, i u tom se himnu, točnije u dvije strofe, nailazi na tekstualne i djelomično tematske podudarnosti. U petoj strofi svoga himna Pavao Đakon piše:

*Interea Gabriel in lumina Solis, et
Ortus*

*Virgineum ad thalamum nitidis
mittetur ab astris,*

*Intactae qui nostra ferat mandata
Parenti.*

*Vt genialis amor praecordia diua
beatae*

*Virginis alliciat sancta insinuatus
in aluo...*

...

*Praepes ab aetheriis demittitur
Angelus oris,*

*Vt mandata ferat, quis coniugis
inscia Virgo*

Concipiat Galilaea Deum.

Ch. I, 75–79, 445–447

Missus ab astris Gabriel innubae

Aeterna portat nuntia virgini,

Verbo tumescit latior aethere

Alvus replentem saecula continens.

Pavao Đakon

(*Quis possit amplo
famine, 5. strofa*)

U navedenom je primjeru vidljivo kako Pavlov izraz *missus ab astris Gabriel innubae* Bunić zamjenjuje s jedne strane pasivnim futurom *Gabriel... mittetur ab astris*, a kasnije i s *ab aetheriis demittitur Angelus oris*, zatim kako umjesto Pavlove imenice *nuntia* Bunić koristi imenicu *mandata*, dok dativ *virgini* u Pavlovim stihovima Bunić parafrazira izrazima *intactae Parenti* u 76. stihu i *coniugis inscia Virgo* u 446. stihu.

Također, u šestoj strofi Pavlova himna uočavaju se sličnosti s Bunićevim stihovima:

*Et Sponsam faciat, fuerat quae
filia, Virgo*

*Mater erit, foetumque dabit
sanctissimus ardor.*

...

*Ergo age nate Deo propera huc,
longasque repente*

*Solue moras, iam iam te Virginis
innuba sanctae*

*Viscera concipiant, et caeco
germinet orbi*

*Lux noua, et insolito stupeant haec
saecula partu.*

Ch. I, 80–811, 77–180

Intacta mater virgoque fit parens,

Orbis creator ortus in orbe est,

Hostis pavendi scepra remota sunt,

Toto refulsit lux nova saeculo.

Pavao Đakon

(*Quis possit amplo
famine, 6. strofa*)

Prema navedenoj strofi Pavlova himna Bunić čas parafrazira, čas preuzima iste riječi. Tako umjesto Pavlova *intacta mater virgoque fit parens* Bunić koristi *sponsam faciat...Virgo Mater erit*. Umjesto Pavlovih izraza *ortus in orbe est* i *refulsit lux nova saeculo* Bunić koristi frazu *caeco germinet orbi*, te se odlučuje na isti odabir riječi za subjekt kao i Pavao, *lux noua*. Kod oba autora *saeculum* (svijet) „primatelj“ je tog novog svjetla, odnosno tog neobičnog rođenja.

U narednih stotinjak stihova, u kojima Bunić opisuje ulazak Blažene Djevice Marije u hram sa zidovima oslikanima starozavjetnim slikama, ne uočavaju se nikakvi himnički utjecaji, već znatnije dominira parafraza Petoknjižja, te kombinacija starozavjetnih biblijskih likova (Adam i Eva, Noa, Ezav, Jakov, Rahela, Mojsije itd.) s mitološkim likovima, mjestima i događajima (Feniks, Mars, Olimp itd.).

DRUGO PJEVANJE – NAVJEŠTENJE I DJEVIČIN POHOD ELIZABETI

Početak drugoga pjevanja (*Hierarchiae chorus secundus, Cherubim Deo Patri dicatus pastor*), koje broji ukupno 459 daktilskih heksametara, označava ujedno i početak Bunićeva vjernijega praćenja svih četiriju evanđeoskih izvještaja, prekidajući ipak taj tijek dodavanjem vlastitih kraćih ili dužih razmatranja (Körbler 1910: 108).

Već u prvim stihovima Bunićeva drugoga pjevanja opisuje se dan dolaska Božjega glasnika Gabrijela. Istovremeno, ti stihovi u sebi sadrže podudarnosti koje se čitaju kod monaha Peregrina (lat. *Peregrinus monachus*), koji je živio na prijelazu s 12. na 13. stoljeće. Riječ je zapravo o Peregrinovu epitalamiju podijeljenom u dva kora, a namijenjenom naizmjeničnom recitiranju ili pjevanju (*Epithalamium Christi virginum alternantium*) (AH 50: 501). Osim Peregrinova utjecaja, mogu se uočiti i utjecaji tzv. laude iz Liturgije časova, *Ecce iam noctis*, koja se pripisuje papi sv. Grguru Velikom (540. – 604.), a neki autorstvo spomenute laude pripisuju i kasnijem razdoblju, točnije Alkuinu (732. – 804.).²²

²² Usp. *Ecce iam noctis* na stranici *Thesaurus precum Latinarum*.

Aurora interea croceo Titania curru
Sole coloratis rutilans surgebat ab
Indis,
Aduentante die, quom purior
albicat aether
Astraque prona cadunt sensim,
et ruit oceano nox.

Ch. II, 1–4

Surgens aurora croceos
Spargit splendore radios.
Peregrin (*Epithalamium*
Christi virginum alternantium,
27. strofa)

Ecce iam noctis tenuatur umbra
lucis aurora rutilans coruscat;
nisibus totis rogitemus omnes
cunctipotentem...

Grgur Veliki (*Ecce iam*
noctis, 1. strofa)

Unatoč sličnostima zbog izbora riječi i prizora zore, koju sva tri autora opisuju, navedeni se stihovi mogu shvatiti više kao Bunićev nastavak epskoga jezika u biblijskom tekstu nego svjesno preuzimanje himničkih fraza.

U kontekstu Bunićevih osobnih razmatranja unutar epskoga teksta koji prati tijek evanđelja, ali i u kontekstu katoličkih teoloških sukobljavanja s reformatorskim učenjima u pitanju štovanja Blažene Djevice Marije, svakako je najzanimljivija Bunićeva pohvalna pjesma u 29 stihova. Ta je pjesma potpuno inkorporirana u epski tekst. Veličinu i važnost Marijina lika u povijesti spasenja Bunić dodatno naglašava oslovljavajući Mariju imenicom *Dea* (Ch. II, 120), što s jedne strane odgovara epskim jezičnim načelima, dok se, s druge strane, katolička marijanska tradicija ne koristi takvim imenima u pobožnostima prema Djevici Mariji. Bilo kako bilo, osim uzvišenoga pohvalničkoga karaktera Bunićeve pjesme, ona u sebi sadrži i nekoliko sadržajnih, a ponegdje i tematskih sličnosti s nekim himnima:

Salve magna parens,
hominum Regina, Deumque...
Ch. II, 117

Salve, sancta parens enixa
puerpera Regem: qui caelum
terramque regit in saecula
saeculorum.

Sedulije
(*Carmen paschale* II, 63 i d)²³

Vnica spes mundi, summi
quoque Ianua Coeli...
Ch. II, 118

O Crux, ave, spes unica
Hoc passionis tempore...
Venancije Fortunat
(*Carm.* I, II, 7)

²³ Riječ je o stihovima Celija Sedulija, točnije stihovima iz njegove *Carmen paschale* II, 63 i d., koji će u kasnijim razdobljima steći status marijanskoga himna te će se izvoditi kao tzv. introit, tj. kao uvodna pjesma u liturgiju (v. Forster 2010; *Beata Dei Genetrix* 2009).

*Ave maris stella
Dei Mater alma
atque semper Virgo
felix caeli porta.*

Bernard iz Clairvauxa
(*Ave maris stella*, 1. strofa)²⁴

*Laude tua Coelum resonet,
tua gloria terram
Impleat...*

Ch. II, 125–126

*Omnia per ipsum facta sunt.
Sed ipse laude resonet...*

Ambrozije (*Amore Christi*
nobilis, 6. strofa)

*Nulla fuit Virgo similis,
nec Mater in omni
Foemineo sexu, nec protinus
ulla futura est.*

Ch. II, 132–133

*Tota munda et iucunda,
Tota es mirabilis,
Tibi vita nec audita
Nec est visa similis.*²⁵

Bernard iz Clairvauxa
(*O Regina*, 31. strofa)

*O, mundi regina potens,
eia ergo pudico
Sanguine da Christum populis...*

Ch. II, 144–145

*Stella maris, Maria
caeli regina, mundi domina.*

Gottschalk (sekvencija *Exulta*,
exaltata, 2b strofa)²⁶

*Eia ergo, advocata nostra, illos tuos
miseriordes oculos ad nos
converte.*

(*Salve, Regina*)²⁷

²⁴ Usp. *Ave maris stella* na stranici *Thesaurus precum Latinarum*.

²⁵ Autor ovoga himna nije poznat, ali ga tradicija pripisuje ili Venanciju Fortunatu (6./7. st.) ili Pavlu Đakonu (8. st., *Thesaurus precum Latinarum*.) ili pak sv. Bernardu iz Clairvauxa (11. st., Hommey 1668: 184).

²⁶ Quadrio 1951.

²⁷ Autorstvo ove vrlo stare marijanske molitve pripisuje se mnogim autorima, među kojima se najviše ističe sv. Bernard iz Clairvauxa. Međutim, današnji ga stručnjaci sa sigurnošću pripisuju autoru brojnih marijanskih himana, njemačkom učenjaku Hermanu Contractu (11. st., *Thesaurus precum Latinarum*).

Iz provedene usporedbe Bunićeve pohvalne pjesme i dostupnih himana vidljivo je kako se u Bunićevim stihovima nalaze sadržajne podudarnosti s himnima, tj. sličnosti na razini izraza (mjestimice i parafraziranih), dok tematika pojedinoga himna ne odgovara nužno tematici Bunićeve pjesme. Primjerice, u Bunićevoj marijanskoj pjesmi uočavaju se fragmenti himana posvećenih sv. Ivanu Evanđelistu, zatim dio pjesme pokajanja ili pak himan na čast svetoga Križa, dok se u ostalim navedenim stihovima tematika himana poklapa s tematikom svoje pjesme. Izraz *eia ergo* nalazi se u poznatoj pohvalnoj pjesmi *Salve, Regina* (Zdravo, Kraljice). Ovakav je izraz vrlo rijedak i poznat je upravo iz pjesme *Salve, Regina*. Iako se naizgled takva kombinacija doima irelevantnom, teško je pretpostaviti da je Bunić slučajno u svoje Mariji posvećene stihove uvrstio upravo te dvije riječi.

Zaključno o drugom pjevanju, iako su podudarnosti evidentne, one nisu dovoljno snažno izražene, primjerice, većim brojem riječi ili pokojom konkretnijom parafrazom u kojoj bi se očitovala određenija sličnost (tematskoga) konteksta, pa se stoga teško može potvrditi Bunićevo preuzimanje himana s određenom namjerom.

TREĆE PJEVANJE – ROĐENJE KRISTOVO I EPIFANIJA

U trećem pjevanju Bunić pjeva o Isusovu rođenju, slijedeći dalje tijek evanđeljâ. Već se u prvim stihovima uočavaju podudarnosti s himnima. U prvom primjeru sličnosti se javljaju u enkomiju od čak 162 strofe, tj. u pohvalnoj korskoj pjesmi posvećenoj Blaženoj Djevici Mariji, autora Gvaltera Wiburna (lat. *Gualterus Wiburnus*, † 1367.), franjevačkoga teologa i pjesnika.

*Quum ea Virgineo processit corpore
lampas,*

*Aetherio delapsa polo, tum protinus
omnis*

*Mundus, et abiectis nox illa beata
tenebris*

Illuxit...

Ch. III, 1–4

Per te fit sol hypogaeus,

Dum de caelo lapsus Deus

Carnis toga tegitur;

Sic noctescit, sed psalmista

Teste sicut dies ista

Nox illuminabitur.

Gvalter Wiburn (*Ave, Virgo, mater Christi*, 125. strofa)

Oba autora kao središnju figuru svojih stihova stavljaju Mariju. Bunić, doduše, piše o rođenju Krista-Svjetla, dok Wiburn veliča i pozdravlja Mariju časteći je raznim imenima. Osim toga, na razini utjecaja navedeni primjer pokazuje zanimljivije Bunićeve parafraze, koje su neizbježne, budući da piše u drugoj vrsti

stiha: Bunić umjesto Wiburnove imenice *sol* koristi imenicu *lampas*, zatim umjesto *de caelo lapsus* Bunić piše *delapsa polo aetherio* (izraz je, također, epski), te na kraju umjesto Wiburnova *futura nox illuminabitur* koristi perfekt *illuxit*.

Drugi se primjer podudarnosti s navedenim Bunićevim stihovima javlja kod jednoga od najpoznatijih kršćanskih pjesnika 4. stoljeća, Klementa Aurelija Prudencija (lat. *Clemens Aurelius Prudentius*, 348. – 405.), točnije, u njegovom *Hymnus Matutinus*:

*Quum ea Virgineo processit corpore
lampas,
Aetherio delapsa polo, tum protinus
omnis
Mundus, et abiectis nox illa beata
tenebris
Illuxit...*

*Nox et tenebrae et nubila
Confusa mundi et turbida,
Lux intrat, albescit polus,
Christus venit, discedite.*

Prudencije
(*Cathemerinon II*, 1–4)²⁸

Ch. III, 1–4

Sličnosti s Prudencijem nisu toliko konkretne kao u prvom primjeru. Također, sam izbor pomalo uobičajenih riječi i pokoja parafraza mogli bi biti pokazatelj kako podudarnosti mogu biti i slučajne.

Nadalje, trenutak Kristova rođenja Bunić izražava poticajima na slavljenje i radovanje neba i zemlje. U tim se stihovima očituje himan Sedulija Skota (lat. *Sedulius Scottus*, † 874.), irskoga učitelja, gramatičara i komentatora svetopisamskih tekstova.²⁹ Iako se podudarnosti javljaju u sedmoj strofi Skotova pashalnoga (vazmenoga) himna *De Paschali festiuitate* ili *Haec est alma dies*, one su i više nego očite, što je vidljivo iz navedenoga primjera:

*Exultet Coelum, tellus laetetur,
et antrum
Gaudeat infernum, manesque
Acheronte trahendi...*

Ch. III, 65–66

*Exsultant caeli, laetatur
terreus orbis,
Nunc Alleluia centuplicatque tonos.
Sedulije Skot (*Haec est
alma dies*, 7. strofa)*

²⁸ Prudentius 2005.

²⁹ Tekst njegovih himana dostupan je na stranici projekta *Perseus Digital Library* (*The Perseus Catalog*, pod pretragom *Sedulius Scottus*).

Radi li se ovdje tek o pukoj slučajnosti ili je Bunić zaista poznao Skotov himan te ga od njega i preuzeo, teško je reći. No, sličnosti su na tekstualnoj razini itekako očite, stoga je pretpostavka o Skotovu utjecaju na Bunića sasvim opravdana, iako se kod Bunića radi o rođenju (Božiću), a kod Skota o Uskrsu.

U 255. stihu Bunićeva trećega pjevanja čitaju se utjecaji već spomenutoga pape sv. Grgura Velikog. Sličnosti se očituju u njegovu pokajničkom himnu *Nox atra rerum contegit*, u kojem Grgur Veliki moli Otkupitelja da iz ljudskoga srca otjera tamu. Podudarnosti su prisutne na tekstualnoj razini, kao i u jednakom poretku riječi i kod Bunića i kod Grgura Velikog, izuzevši *diem* kod Bunića i *rerum* kod Grgura Velikog:

*Et nox atra diem textit nigrantibus
alis
Eripuitque ducem ex oculis,
Coelumque, uiamque.*

Ch. III, 255–256

*Nox atra rerum contegit
terrae colores omnium:
nos confitentes poscimus
te, iuste iudex cordium...*³⁰

Grgur Veliki (*Nox atra rerum
contegit*, 1. strofa)

ZAKLJUČAK

Sagledaju li se sva tri pjevanja u cjelini, najzastupljeniji je autor himana sv. Ambrozije (najviše se pojavljuje u drugom pjevanju), a njega slijedi Venancije Fortunat, dok se najuočljivija podudarnost s Bunićem, iako sa samo jednim pojavljivanjem, nalazi u himnu Sedulija Skota. Najčešći način na koji je Bunić himne adaptirao u svoj tekst jest onaj na tekstualnoj razini, zatim na razini parafraze, dok je najmanje zastupljena podudarnost na tematskoj razini.

Konačno, nameće se pitanje: što je Bunić htio postići implementiranjem himana u svoj epski tekst? Uzme li se u obzir cjelovita povijesna kontekstualizacija (doba protureformacije) koja odražava snažna previranja onoga vremena, moglo bi se reći sljedeće: Bunić je implementacijom himna kao originalne katoličke pjesme odgovarao na reformatorske struje isključivo katoličkom porukom u formi prepjevanih evanđelja. Nadalje, u toj opredijeljenosti za uvođenje himana u prepjevani tekst evanđelja kao da se očituje i svojevrsni ironizirajući diskurs, osobito u odnosu na reformatorsko načelo *sola Scriptura*. Također, kao jedan od razloga uvođenja himana u epski tekst može se navesti i Bunićev unutarnji poriv da na „vanjski način“ prezentira svoje poznavanje antičkoga pjesničkoga modela – epski jezik – kojim su Homer i Vergilije opjevali slavne junake. Osim toga, i

³⁰ Usp. *Nox atra rerum contegit* na stranici *Thesaurus precum Latinarum*.

himni i renesansna epika jezik crpe iz istoga izvora, a to je antičko pjesništvo. No, s obzirom na to da Bunić stvara na izravni poticaj samoga vrha Katoličke Crkve, bilo je potrebno u to djelo unijeti ono što pripada Crkvi, njezinoj više-stoljetnoj tradiciji i što je, na koncu, proizišlo iz nje same. To su, dakako, himni.

Na kraju, na temelju provedenoga istraživanja može se zaključiti sljedeće: rezultati ukazuju na to da se Bunić morao poslužiti određenim izvorima himnodije koje je zatim prenio u svoj epski tekst. O kojim se izvorima radi, valjalo bi tek detaljnije istražiti. Nadalje, može se reći da je Bunić na mjestima namjerno i s jasno razrađenom koncepcijom posezao za raspoloživim izvorima himana (brevijarima, gradualima, antifonarijima i sl.), dok je s druge strane moguće da je, ne znajući za to, pisao stihove koji u mnogočemu podsjećaju ili čak tekstualno odgovaraju himnima, jednostavno slijedeći tradicionalnu crkvenu terminologiju. No, sigurno je jedno: sličnosti svakako postoje i dobra su podloga za daljnje istraživanje, osobito na razini cijeloga epa.

IZVORI

Alfirević, Antun. 1929. Himni – crkveno biserje. *Obnovljeni život* 10(5): 257–267.

Analecta hymnica medii aevi L. 1907. Guido Maria Dreves, prir. Leipzig: O. R. Reiland.

<<https://archive.org/details/analectahymnicam50drevuoft>> (Pristupljeno 3. svibnja 2016.).

Croatiae auctores Latini (CroALa). 2014. Neven Jovanović, Yasmin Haskell, Nella Lonza, Bratislav Lučin, Elia Marinova, Darko Novaković, Terence O. Tunberg, ur. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

<<http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/navigate.pl?croala.183>> (Pristupljeno 3. svibnja 2016.).

Körbler, Đuro. 1910. *Jakov Bunić Dubrovčanin, latinski pjesnik*. Zagreb: JAZU.

Quadrio, Giuseppe. 1951. Il trattato „De assumptione Beatae Mariae Virginis“ dello Pseudo-Agostino. *Analecta Gregoriana* LII (21): 198.

Thesaurus precum Latinarum. 2015. Michael Martin, ur.

<<http://www.preces-latinae.org/Titulus.html>> (Pristupljeno 18. listopada 2015.).

LITERATURA

- Barry, William. 1907. Arianism. *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 1. New York: Robert Appleton Company. <<http://www.newadvent.org/cathen/01707c.htm>> (Pristupljeno 30. ožujka 2016.).
- Beata Dei Genetrix*. 2009. *Psallite sapienter*. <<http://psallitesapienter.blogspot.com/2009/08/beata-dei-genetrix.html>> (Pristupljeno 15. listopada 2015.).
- Benić, Mislav. 2009. Prozodija u Marulićevu epu *Davidias* i Bunićevu epu *De vita et gestis Christi*. *Colloquia Maruliana* (19): 163–182.
- Blume, Clemens. 1910. Hymnody and Hymnology. *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 7. New York: Robert Appleton Company. <<http://www.newadvent.org/cathen/07596a.htm>> (Pristupljeno 30. ožujka 2016.).
- Chapman, John. 1911. Monophysites and Monophysitism. *The Catholic Encyclopedia*. Vol. 10. New York: Robert Appleton Company. <<http://www.newadvent.org/cathen/10489b.htm>> (Pristupljeno 30. ožujka 2016.).
- Forster, David. 2010. Feast of the Presentation of the Blessed Virgin Mary. *Liturgia Latina*. <<http://liturgialatina.blogspot.com/2010/11/21st-november-feast-of-presentation-of.html>> (Pristupljeno 15. listopada 2015.).
- Hommeij, Jacobus. 1686. *Supplementum patrum*. Parisiis: Daniel Horthemels.
- Jovanović, Neven. 2007. Tri rukopisa *De raptu Cerberi* Dubrovčanina Jakova Bunića (1469–1534). *Croatica et Slavica Iadertina* 2(2): 209–215.
- Latin Hymnody. 2001. *Smith Creek Music*. <<http://www.smithcreekmusic.com/Hymnology/Latin.Hymnody/Latin.Hymnody.html>> (Pristupljeno 18. listopada 2015.).
- Messenger, Ruth E. 1953. *The Medieval Latin Hymn*. Washington: Capital Press.
- Oreški, Ana. 2014. *Utjecaj crkvene latinske himnodije na ep De vita et gestis Christi Jakova Bunića* (diplomski rad). Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
- Prudentius, Aurelius Clemens. 2005. *Cathemerinon / The Hymns of Prudentius*. Robert M. Pope i Robert F. Davis, prev. <<http://www.gutenberg.org/files/14959/14959-h/14959-h.htm#p00o>> (Pristupljeno 15. listopada 2015.).
- Sedulije, Celije. 2016. *Hrvatska enciklopedija*. Slaven Ravlić, ur. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=55154>> (Pristupljeno 30. ožujka 2016.).

Šoštarić, Petra. 2013. *Ponovljene klauzule antičkih pisaca u epu De vita et gestis Christi Jakova Bunića. Latina et Graeca 22: 49–56.*

The Peseus Catalog. 2016. Sedulius Scottus. <<http://catalog.perseus.org/catalog/urn:cite:perseus:author.1262>> (Pristupljeno 3. svibnja 2016.).

ECCLESIASTICAL LATIN HYMNODY IN THE FIRST THREE BOOKS OF BUNIĆ'S EPIC „DE VITA ET GESTIS CHRISTI“

The paper deals with the influence of ecclesiastical poetry, or more specifically, church hymns, in Latin on the Renaissance epic “*De vita et gestis Christi*”, authored by Jakov Bunić (1469 - 1534), a poet from Dubrovnik. The research and analysis are directed at comparing the available hymn literature (which contains a great number of late ancient and medieval hymns in Latin) with the first three books of Bunić's epic (which has sixteen books in total), in which the author adapts all four gospels in the ancient epic manner. The comparison of the hymns on the one hand with the epic on the other is attempting to determine if there is an influence of hymns, and if so, to what extent it is present. Finally, the paper tries to determine how Bunić adapts the hymns (fragmentarily, integrally, by paraphrasing) and how he presents them in his epic (in form of text, phraseology or subject matter).

Keywords: Jakov Bunić, hymn, epic, biblical epic, hymnology, hymnody